

CZU: 82.09:821.131.1

RECEPTAREA LITERATURII ITALIENE LA NIVELUL TRADUCERILOR

Irina TULBU

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul articol ne-am propus să stabilim locul receptării în cadrul comparatismului modern, să trecem în revistă scriitorii și cercetătorii care și-au adus aportul la dezvoltarea comparatismului modern și să delimităm cea mai adecvată tipologie pentru receptarea operelor originale într-un alt spațiu cultural. Nu în ultimul rând, evidențiem rolul pe care primul italianist basarabean, profesorul Nicanor Rusu, l-a avut la receptarea literaturii italiene în spațiul cultural românesc, la nivelul traducerilor. Problema cercetată va fi argumentată prin traduceri efectuate, în Basarabia, din opera celui mai mare poet italian, Dante Alighieri.

Cuvinte-cheie: *receptare, comparatism modern, literatură italiană, tipologia receptării, estetica receptării, traducere, doxologie, mezologie.*

ITALIAN LITERATURE RECEPTION AT THE LEVEL OF TRANSLATIONS

In this article we intend to establish the reception's place within the modern comparatism, to review writers and researchers who have contributed to the development of modern comparatism and to distinguish the most appropriate typology for the reception of original works in another cultural space. And, last but not least, to highlight the role that the first Bessarabian italianist personality, Professor Nicanor Rusu, have had concerning the Italian literature reception in the Romanian cultural space, at the level of translations. The researched issue will be motivated by the translations made in Bessarabia from the greatest Italian poet's work, Dante Alighieri.

Keywords: *reception, modern comparatism, Italian literature, typology of reception, aesthetic of reception, translation, doxology, mezology.*

În literatura comparată problema **receptării** a devenit deja tradițională, fiind determinată de însuși obiectul de studiu al literaturii comparate – raporturile literare internaționale. Drept consecință a polemicilor ce vizează criza literaturii comparate și obiectul său de studiu, în ultimele decenii ale secolului XX s-a delimitat o direcție de cercetare, în care accentul se pune pe studierea efectelor produse asupra literaturii receptoare. Această modificare de perspectivă a favorizat apariția și redefinirea unui șir de noțiuni și termeni ai comparatismului tradițional, precum: *influență, imitație, doxologie, mezologie* ș.a.

Bazele teoretice și metodologice ale investigației s-au conturat prin studierea lucrărilor mai multor teoreticieni ai receptării, istorici și critici literari, precum: P. van Tieghem, J.-M. Carré, Y. Chevrel, R. Etiemble, R. Wellek, C. Guillén, H.R. Jauss, W. Iser, D. Alonso, I.N. Tynianov, T. Vianu, G. Călinescu, I. Jordan, P.A. Georgescu, Al. Dima, Al. Duțu, A. Marino, D. Grigorescu, S. Pavlicencu ș.a.

În contextul dat, ținem să precizăm că *receptarea* desemnează un complex de stări afective, de atitudini volitive, emoționale și intelectuale care se asociază asimilării de către cititor a unei opere literare. Receptarea artei presupune prezența câtorva elemente componente definitorii, dintre care trebuie amintite atitudinea, impresia artistică, contemplarea estetică și, nu în ultimul rând, valorizarea operei literare sau artistice. Chiar dacă nu a fost denumită astfel, receptarea se regăsește încă în gândirea estetică a antichității. Aristotel, de pildă, în luctarea „Poetica”, lansează ideea că prin receptarea operei literare se poate simți sentimentul de „catharsis” (purificare). Renașterea și clasicismul francez remarcă funcția hedonistă a artei. Școala formală rusă a insistat pe receptarea construcțiilor și a structurilor formale, neglijând o problematică a fondului, a conținutului. Iar în concepția teoreticienilor R. Wellek și A. Warren, unul dintre modurile de existență a operei literare este conceperea ei ca o strictă relație de lectură, în care percepția și interpretarea sunt acelea care produc configurația textului. Cu alte cuvinte, nu există text în afara actului de lectură și de receptare. Iar sensul unei opere nu apare decât odată cu lectura, în raport cu cititorul, în strictă dependență de experiența și de cultura individului.

Înainte de a stabili locul receptării în comparatismul modern, considerăm necesar și util să trecem în revistă cercetătorii care, prin studiile lor, și-au adus aportul la dezvoltarea comparatismului modern. În anul 1921, Fernand Baldensperger și Paul Hazard pun bazele unei publicații de specialitate intitulată „Revue de littérature comparée”. Revistă ce propune o colecție de studii precum „Bibliothèque de la Revue de littérature comparée”, continuată ulterior de colecția „Etudes de la Revue de littérature étrangère et comparée”. Astfel, între anii 1921

și 1939 apar peste 120 de volume de studii interesante și utile pentru efectuarea cercetărilor în domeniul comparatismului modern.

În același timp, se mărește numărul catedrelor de literatură comparată. Printre cele mai prestigioase am putea numi: Școala Normală Superioară din Paris (în frunte cu Ferdinand Brunetiére) și cea din Lyon a lui Joseph Texte, cea din Sorbona, din Strasbourg și cea de la Collège de France în frunte cu Paul Hazard. Începând cu anul 1930, la Lille se va studia literatura comparată franco-engleză și franco-polonă. Iar la inițiativa lui F.Baldensperger catedre de literatură comparată vor fi înființate și în Statele Unite. Baldensperger este autorul uneia dintre primele lucrări clasice de comparatistică, „Goethe în Franța” (1904), și autorul faimoasei „Bibliographie de Littérature comparée” a lui L.P. Betz, iar în anul 1950 va publica, împreună cu W.P. Friederich, „Bibliography of comparative Literature”.

O trăsătură caracteristică pentru această primă perioadă este interesul comparatiștilor asupra cercetării *surselor și influențelor*. În acel moment literatura comparată este considerată o anexă a istoriei literare. Ulterior interesul comparatiștilor se va axa, în mod special, pe studiul *temelor și structurilor* sau pe identificarea *analogiilor*.

Primul studiu care stabilește existența unei legături strânse între literatura comparată și studiul influențelor este cursul lui Paul van Tieghem intitulat „Literatura comparată” (1931).

În decursul dezvoltării sale, literatura comparată a acumulat o vastă experiență. Acest domeniu de cercetare se poate mândri cu o imensă și bogată bibliografie. Au fost publicate câteva lucrări de referință, precum sunt cele ale lui L.P. Betz („La littérature comparée. Essai bibliographique”, 1900), A.Jelinek („Bibliographie der vergleich enden Literaturgeschichte”, 1903), F.Baldensperger și W.P. Friedrich („Bibliography of Comparative Literature”, 1950) sau „Internationale Bibliographie zur Geschichte und Théorie der Komparatistik”(1985) a lui H.Dyserinck. De altfel, trebuie menționate și bibliografiile publicate de revistele de specialitate, precum „Yearbook of General and Comparative Literature” și „Revue de littérature comparée”.

Există și astăzi, în cadrul teoriei literaturii, o polemică între tradiționaliști și promotorii unor concepte și metode moderne. Acest lucru fiind atestat atât în comunicările participanților la congresele A. I. L. C., cât și la numeroase conferințe și simpozioane de literatură generală și comparată. Imensa activitate științifică a comparatiștilor este materializată în diferite studii în limbi străine. Accesul la acestea este, din păcate, anevoios, deoarece este indispensabil necesară cunoașterea limbilor de circulație.

Conceptul de *receptare* s-a impus în comparatismul modern prin studiile realizate în anii '70 ai secolului XX. De o importanță deosebită este lucrarea lui I.N. Tynianov intitulată „О литературной эволюции” (1977). Tezele formulate de Tynianov capătă o semnificație teoretică și metodologică deosebită pentru cercetarea receptării în literatura comparată.

Problema receptării în studiile comparatiste are o tradiție îndelungată, iar termenul *receptare* este relativ nou. În locul acestui termen a fost utilizată noțiunea de *influență*. Treptat termenul *influență* iese din uz, deoarece ar reflecta un fel de „inferioritate valorică a operei care receptează față de aceea care emite influență” [1, p.35].

Termenii *succes, destin, supraviețuire* ș.a nu satisfăceau în totalitate fenomenul receptării, fiind doar niște forme specifice și incomplete ale acestuia. „Iar un studiu despre receptare, – concluzionează autorul volumului „Tentația Spaniei”, Sergiu Pavlicencu, – implică cercetarea căilor de pătrundere a operei sau a creației unui scriitor într-un alt spațiu literar incluzând și popularitatea, succesul, supraviețuirea, erudiția, toate acestea alcătuind destinul unei opere sau al creației unui scriitor în spațiul cultural străin. Într-un atare studiu vor fi luați în considerare atât factorii pur literari, cât și cei extraliterari, comparatismul apelând la metodologie sau la rezultatele cercetărilor în domeniul sociologiei, istoriei mentalităților, istoriei politice, al psihologiei ș.a. [1, p.14].

Conceptul de *receptare* se impune (deși adesea substituit prin alți termeni), în accepțiunea sa modernă, prin studiile comparatiste din anii '70 ai secolului XX, redactate sub egida Școlii de la Konstanz, condusă de H.R. Jauss și W.Iser. *Estetica receptării* își propune înnoirea aspectelor teoretice și practice ale studierii literaturii în general. Literatura este concepută ca o continuitate coerentă de evenimente, care apare doar în momentul când devine obiectul experienței literare atât a cititorilor și criticilor, cât și a scriitorilor.

Bibliografia *esteticii receptării* este voluminoasă și foarte diversă. Inovația nu aparține școlii germane. Primul care abordează problema cititorului a fost Umberto Eco în lucrarea „Opera deschisă” (1962), dar i-am putea menționa, în acest context, pe Cervantes, Sterne, Fielding și Stendhal.

Chiar de la începutul fondării teoriei esteticii receptării s-au conturat clar două orientări teoretice și practice. Prima direcție, reprezentată de H.R. Jauss, vizează cercetarea receptării istorice a unui autor sau a unor opere concrete. Cel de-al doilea model a fost promovat de W.Iser. Ambele orientări, însă, susțin importanța prezenței literaturii ca pe un sistem care se află într-o modificare continuă și are un caracter instabil. Trebuie să subliniem aici, încă o dată, specificul unei opere literare care constă în aceea că poate fi revalorificată în timp,

neținându-se cont de perioada istorică în care a fost scrisă. Și anume valoarea operei literare permite ca ea să fie reinterpretată într-o perioadă determinată, aplicându-i-se coduri de lectură caracteristice acelei perioade.

Hans Robert Jauss e considerat teoreticianul și fondatorul *esteticii receptării*, disciplină ce a avut un rol determinant în studiile științifice care au deplasat atenția dinspre relația autor-text spre relația text-cititor sau autor-cititor. Studiile de estetică a receptării se bazează pe fapte și fenomene literare concrete.

Meritul fundamental al lui H.R. Jauss a fost acela de a reînnoi istoria literară, punându-se accent nu doar pe factorul ce condiționează autorii și operele literare, dar și pe elementele determinante ale receptorilor. Problema principală de care este preocupat cercetătorul german vizează istoria literară care, în opinia lui Jauss, a intrat într-un vizibil declin.

Principalele sale teze despre estetica receptării H.R. Jauss le-a expus în prima sa lucrare ce a lansat această teorie – „Istoria literaturii ca provocare a teoriei literare” (1967). În opinia lui Jauss, „literatura există, ca expresia ei însăși: comunicare de tip special în care, prin intermediul operei, comunică doi factori distincți, autorul și receptorul operei. Iar viața istorică a operei literare nu poate fi concepută fără participarea activă a celor cărora le este adresată” [2, p.180].

„Istoria literaturii, – susține H.R. Jauss, – reprezintă un proces de receptare și producție estetică ce se desfășoară odată cu actualizarea textelor literare prin intermediul cititorului obișnuit, consumatorul lor, prin intermediul criticului ce le studiază și prin acela al scriitorului, la rândul său producător de noi texte” [2, p.188], proces situat de academicianul german la micronivelul receptiv inițial. Actul de receptare depinde de ceea ce Jauss numește *orizontul de așteptare* al publicului, definit ca un sistem de referințe care determină experiența estetică a publicului.

Spre deosebire de principiul formalist al dialecticii interne a formelor literare, estetica receptării promovează factorul concret-istoric al operației de valorizare, cel care asigură unui text literar supraviețuirea.

După părerea lui Jauss, *orizontul de așteptare* reprezintă cadrul primar în care se realizează întâlnirea dintre operă și cititor: textul, produs al unui autor, ce conține imaginea implicită a cititorului său ideal, așa cum și-l închipuie autorul. La impactul cu cititorul real se produce neconcordanța dintre orizontul operei și așteptările publicului, producându-se, astfel, o schimbare hotărâtoare pentru destinul operei. Caracterul novator al operei este cu atât mai mare, cu cât este mai mare distanța estetică dintre orizontul așteptării cititorului și orizontul oferit de operă. Jauss insistă asupra temporalității experienței estetice și asupra variațiilor istorice dintre semnificația virtuală a operei și cea adevărată, întâmplată la contactul cu receptorul. Jauss observă anumite coincidențe între modelele promovate de cele două școli, din Konstanz și din Berlin. În concepția lui Jauss, relația dintre operă și cititor are implicații atât estetice, cât și istorice. Aspectul istoric constă în aceea că receptarea operei de către primii săi cititori echivalează cu o apreciere de valoare emisă cu referință la alte opere citite anterior. Acest aspect se evidențiază odată cu dezvoltarea primului moment de înțelegere a operei, proces ce se va constitui dintr-un șir de receptări decisive asupra importanței istorice a operei.

W.Iser, în renumitele sale studii „Structura apelativă a textului”, „Actul lecturii”, „Cititorul implicit” ș.a., reluând ideile lui R.Ingarden despre spațiile goale din structura operei literare, ajunge la concluzia că lectura reprezintă un act de creare a semnificațiilor, iar receptarea este un element esențial în profilarea textului. Din interacțiunea dintre text și cititor decurge felul în care textele sunt receptate în procesul lecturii. Accentul cade pe interacțiunea elementelor operei și pe ideea că o operă compactă în intenții poate fi fragmentată în efect. „Opera literară, – scrie Iser, – are doi poli: pe unul îl putem numi polul artistic, pe celălalt – polul estetic, cel artistic fiind creat de autor, iar cel estetic – concretizat de cititor. Textul se actualizează numai în timpul activității unei conștiințe care îl asimilează în procesul lecturii. Opera de artă este constituirea textului în conștiința cititorului” [3, p.149]. Opera literară manifestă ruperi de consistență care îngreunează traducerea acesteia, astfel pentru interpretare este important procesul constituirii sensului, condiția efectului în potențial. În opinia lui Iser, golurile sugerează o necesitate combinatorie, reprezentând suspendarea conectivității segmentelor textelor și prefigurând condițiile legăturilor ulterioare din procesul de realizare a sensului. Faptul că mesajul pe care vrem să-l transmitem nu este tradus niciodată în totalitate, se explică prin existența spațiilor albe, adică niște nedeterminări. Prin urmare, cititorul este cel care creează condițiile necesare pentru ca textul să se poată depăna și etala. Cititorul actualizează sensurile textului din structură în dependență de așteptările și reprezentările sale. Cititorului implicit îi revine funcția de a recepta sensul textului pe măsură ce-l constituie.

Spre deosebire de arhi-cititorul (al lui M.Riffaterre), cititorul informat (S.Fisch) și cititorul intendant (E.Wolf), Iser propune un cititor implicit care se identifică în structura textelor și este caracterizat prin trei elemente importante: diferitele perspective prezente în text, punctul de vedere din care el/ea le unește și punctul de întâlnire unde acestea converg.

Iser redefinește instrumentalul teoriei receptării. Astfel, convențiile sunt denumite *repertoriu al textului*, procedurile se vor numi *strategii*, iar participarea cititorului va fi *realizare*.

Concluzionând principalele aspecte ale esteticii receptării expuse mai sus, rezultă clar cele două orientări în cadrul Școlii de la Konstanz. Prima – reprezentată de Jauss, care pledează pentru reînnoirea cercetării istorico-literare, și cea de-a doua – reprezentată de Iser, orientată spre structuralism.

Așa cum Republica Moldova nu are o asociație a comparatiștilor și nu se știe dacă o va avea în viitorul apropiat, nu putem pretinde la o abordare exhaustivă a temei noastre. Oferim doar o posibilă cale de studiere a receptării literaturii italiene în spațiul cultural basarabean. Modesta noastră inițiere în domeniul esteticii receptării ne permite să distingem o clasificare a studiilor despre receptare în baza literaturii italiene. Acest fapt nu exclude diferite corectări și completări ulterioare ale acestei probleme.

Au existat unele încercări de clasificare a studiilor despre receptare, printre care o vom evidenția, în primul rând, pe cea realizată de Y.Chevrel, bazată în special pe tradițiile comparatismului francez, deși au existat încercări și în alte țări.

Estetica receptării a condiționat, la rândul său, alte abordări ale receptării în literatura comparată, emițând noi criterii de clasificare a studiilor referitoare la receptare. Astfel, având drept punct de pornire tipurile de receptare propuse de H.Link în lucrarea „Rezeptionsforschung. Eine Einführung i Methoden und Probleme”, Stuttgart (1976), am putea stabili o categorie de cercetări privind receptarea pasivă, receptarea reproductivă și receptarea creatoare. În aprecierea noastră, tipologia stabilită de H.Link este mai adecvată, deoarece are puncte comune cu concepția lui D.Alonso despre cunoașterea operei literare și cu cea propusă de hispanistul român Paul Alexandru Georgescu în studiul intitulat „Valori hispanice în perspectivă românească” (1986), care ne-a servit drept punct de pornire în cercetarea noastră. De aceeași părere se menține și profesorul Sergiu Pavlicencu care, în volumul „Receptare și confluențe. Studii de literatură universală și comparată”, concluzionează că „studiile despre receptare s-ar putea reduce la trei grupuri principale:

1. Lucrări ce studiază receptarea la nivelul traducerilor, fapt care ar corespunde instanței cititorului comun la receptor;
2. Studii ce înglobează receptarea la nivelul interpretării critice și care includ lucrările criticilor și ale cercetătorilor din literatura receptoare despre literatura emițătoare;
3. Lucrări ce studiază receptarea la nivelul creației originale, când receptorul este, la rândul său, producător de alte opere, inspirate din literatura emițătoare sau pe teme preluate, sugerate, asimilate din aceasta” [4, p.45].

Acest model poate fi aplicat atât în cazul receptării unei literaturi naționale de către literatura unei alte naționalități, cât și în cazul receptării unui singur autor, într-un spațiu cultural bine definit. Condițiile cu totul speciale de natură politică, socială și culturală ale Basarabiei postbelice, în care au fost nevoiți să activeze intelectualii basarabeni, au făcut ca modelul să nu poată fi reprodus în totalitatea aspectelor sale. Iar studii critice nici n-au existat; ceea ce se scria despre scriitorii și poeții italieni se rezuma doar la evenimente concrete.

Receptarea firească a literaturii italiene și a celei universale în Basarabia a fost întreruptă în anii 1812 și în 1940, când accesul la cărțile românești a fost interzis, iar receptarea literaturilor străine nu se putea realiza decât prin intermediul traducerilor rusești. Cu toate acestea, basarabeni reușeau să obțină cărți în limba română din alte orașe ale Uniunii Sovietice.

„S-ar spune că, pe de o parte, receptarea literaturii italiene a continuat „clandestin” prin intermediul traducerilor și cercetărilor realizate în România, iar, pe de altă parte, că basarabeni, însușind limba rusă, au început să citească literatură italiană inclusiv în traduceri rusești. Receptarea literaturii italiene prin intermediul traducerilor și comentariilor publicate la Chișinău în „limba moldovenească” a fost mult mai modestă, din cauza lipsei de traducători profesioniști cunoscători ai limbii italiene” [5, p.262].

Din literatura italiană, practic, nu s-au realizat traduceri în limba „moldovenească”. Excepție fiind doar traducerile din anii '50, preponderent din literatura pentru copii și adolescenți (ex.: Carlo Collodi, Gianni Rodari, Raffaello Giovagnoli, Emilio Salgari, Franco Pratico ș.a.). Iar începând cu anii '60 și până la sfârșitul anilor '80 majoritatea traducerilor apărute la Chișinău sunt făcute nu din italiană, ci din rusă. Cei mai mulți traducători nu cunoșteau decât limba rusă. Am putea evidenția, totuși, câteva traduceri care au constituit un adevărat act de cultură: volumul „Poeții italieni”, apărut în 1976, o antologie de poezie italiană contemporană, traducerea și prefăta aparținând poetului și traducătorului Anatol Ciocanu. Un alt volum a fost „Dragoste la Bologna”, o antologie a nuvelei italiene contemporane.

Pentru a argumenta cele afirmate mai sus, aducem exemplul receptării operei lui Dante Alighieri în spațiul cultural românesc. În România anilor '60 unicul studiu monografic despre Dante aparține lui Alexandru Balaci

și datează cu anul 1969. Iar în Basarabia unul dintre puținii intelectuali implicați în procesul de cunoaștere și asimilare a valorilor literaturii universale și italiene a fost Nicanor Rusu, autor a numeroase studii, articole, note, traduceri consacrate culturii italiene. Domnul profesor Rusu a fost printre puținii traducători, din acea perioadă, care a pledat pentru traducerea operelor scriitorilor străini din original. În perioada postbelică din literatura italiană a fost tradusă doar „Viața nouă” de Dante, traducere ce aparține lui N.Rusu și N.Costenco. Italienistul basarabean a fost și cel care a îndrăznit să editeze, în 1968, la Chișinău, „Divina Comedie” în traducerea lui G.Coșbuc. Apariția celor trei volume: „Infernul”, „Purgatoriul” și „Paradisul” fiind un important eveniment cultural și literar la acea perioadă.

În 1965 apare o schiță științifico-populară despre Dante Alighieri, autorul ei fiind același N.Rusu. Iar trei ani mai târziu profesorul semnează prefața și comentariile la ediția de la Chișinău a „Divinei Comedii” în traducerea lui G.Coșbuc. Această schiță, privită de la înălțimea studiilor actuale despre Dante, nu se evidențiază prin originalitate, însă la timpul său a servit drept un important izvor de documentare pentru cei interesați de creația literară a celui mai mare poet italian, în condițiile când nu exista acces liber la studiile sale în România. De asemenea, „toate traduceri realizate de N.Rusu, chiar dacă nu sunt la înălțimea originalelor, au contribuit la cunoașterea și răspândirea operei dantești în Basarabia” [6, p.34].

Studierea problemei receptării în comparatismul modern și a receptării literaturii italiene în spațiul cultural românesc la nivelul traducerilor, întreprinsă în această lucrare, permite formularea unor concluzii referitoare atât la aspectul teoretic și metodologic al problemei cercetate, cât și la aspectul ei practic și concret.

Drept consecință a polemicilor ce vizează criza literaturii comparate și obiectul său de studiu, în ultimele decenii ale secolului XX s-a delimitat o direcție de cercetare, în care accentul se pune pe studierea efectelor produse asupra literaturii receptoare. Această schimbare a determinat o reformulare a unui șir de concepte ale comparatismului modern (influență, doxologie, mezologie ș.a.). Consolidarea acestei noi orientări s-a realizat sub influența, în mod special, a esteticii receptării, promovate de Școala de la Konstanz, condusă de H.R. Jaus și W.Iser.

Estetica receptării a condiționat, la rândul său, alte abordări ale receptării în literatura comparată, emițând noi criterii de clasificare a studiilor referitoare la receptare. În urma cercetărilor realizate am ajuns la concluzia că tipologia cea mai adecvată a fost propusă de hispanistul român Paul Alexandru Georgescu, rezumată în studiul „Valori hispanice în perspectivă românească” (1986). Acest model poate fi aplicat atât în cazul receptării unei literaturi naționale de către literatura unei alte naționalități, cât și în cazul receptării unui singur autor, într-un spațiu cultural bine definit. Pornind de la această tipologie, am expus, în limitele volumului studiului, conținutul cercetării noastre.

Concuționând cele expuse mai sus putem afirma că receptarea literaturii italiene în Basarabia are o istorie de mai bine de un secol, perioadă în care înțelegerea și răspândirea literaturii italiene s-a înfăptuit anevoios, la toate nivelurile de receptare a unei opere literare. Toate traduceri și studiile menționate prezintă o valoare istorico-literară incontestabilă. De asemenea, Nicanor Rusu, pe parcursul celei de-a două jumătăți a secolului XX, a fost singurul nostru italianist de formație, contribuția căruia vine să întregască succintul și incompletul tablou al influenței operelor scriitorilor italieni în țara noastră. Traducerile realizate au pregătit calea spre o mai bună cunoaștere a literaturii și culturii italiene.

Ca și orice studiu literar, lucrarea dată nu epuizează problema cercetată. Dimpotrivă, invită la cercetări ulterioare, ridicând alte probleme și alte semne de întrebare.

Referințe:

1. PAVLICENCU, S. *Tentația Spaniei. Valori hispanice în spațiul cultural românesc*. Chișinău: Întreprinderea Editorial-Poligrafică ȘTIINȚA, 1990. ISBN 9975-67-136-5
2. JAUSS, Hans Robert. *Literatura como provocación*. Barcelona: Península, 1976.
3. ISER, Wolfgang. *Actul lecturii. O teorie a efectului estetic*. București: Paralela 45, 2005.
4. PAVLICENCU, S. *Receptare și confluente. Studii de literatură universală și comparată*. Chișinău, 1999.
5. PAVLICENCU, S. Receptarea literaturii italiene în Moldova dintre Prut și Nistru. În: *80 ani di italianistica presso l'Universita „Al.I. Cuza”*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2006, p.258-264. ISBN (10) 973-703-184-9
6. BALACI, Al. *Studii italiene*. Vol.IV. București: Editura pentru Literatura Universală, 1968.

Prezentat la 10.11.2017
în cadrul Colocviului Internațional
Traducere și Mondializare